

Birinci Jön Türk Kongresi ve Arnavutlar (Paris 4-9 Şubat 1902)

The First Young Turk Congress and the Albanians (Paris 4th-9th February 1902)

Gentrit SMAKAJ*

Öz: 4-9 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi, Arnavutların Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası, Sultan II. Abdülhamit yönetimindeki zor durumun ve padişahın Arnavutların özerklik için taleplerini sürekli reddetmesinin bir ürünüydü ve bu sebeple Arnavutlar kendi çıkarlarını Jön Türk hareketiyle birleştirme yolunu tuttular. Paris Kongresi'nin delegeleri arasında Arnavutlar vardı: İsmail Kemal Bey, Derviş Hima, Hoca Kadri ve Yaşar Erebara. Jön Türklerle ittifaka giren İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenleri, Sultan II. Abdülhamit'e karşı bir ihtilal gerçekleştirmek amacındaydı. Birinci Jön Türk Kongresi'nde İttihatçılar tarafından da Arnavutlar aleyhine konuşmalar yapıldı. Bu nedenle Arnavutlar ve İttihatçılar arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olmuştur. İşte bu çalışmada 1902'de Paris'te yapılan Jön Türklerin Birinci Kongresi'nde Arnavutlar ile Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları ve iş birlikleri, onları birleştiren asıl unsurun ne olduğu sorusu Osmanlı ve Arnavut kaynakları ışığında incelenmiştir.

Abstract: The First Young Turk Congress convened in Paris from the 4th until the 9th of February, 1902 and was a turning point in the relations of the Albanians with the Ottoman State. This turning point was a product of the difficult situation under Sultan Abdulhamid and the sultan's continued rejection of the Albanians' demands for autonomy, and therefore the Albanians took the path of combining their interests with the Young Turk movement. Among the delegates of the Paris Congress were the Albanians: Ismail Kemal Bey, Dervish Hima, Hoca Kadri and Jashar Erebara. Ismail Kemal Bey and other Albanian notables, allied with the Young Turks, aimed to carry out a revolution against Sultan Abdulhamid II. At the First Young Turk Congress speeches were made both by the Unionists and against the Albanians. For this reason, relations between Albanians and Unionists had their ups and downs. In this study, the differences of opinion and the cooperation between the Albanians and the Young Turks at the First Congress of Young Turks held in Paris in 1902, and the question of what was the main element that united them are examined from both the Ottoman and the Albanian sources.

Anahtar Kelimeler: Jön Türkler • İttihat ve Terakki • Arnavutlar • İsmail Kemal Bey

Keywords: Young Turks • Union and Progress • Albanians • Ismail Kemal Bey

Giriş

Osmanlı tarihinde imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak adlandırılan 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasındaki tarihin akışını değiştiren iki önemli olay olmuştur. Bu olayların ilki 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, ikincisi ise Arnavutların 1908'deki Jön Türk Devrimi'ne kitle-sel olarak katılımıdır. Zira Arnavut Ulusal Rönesansı'nın başlangıcı, Tanzimat olarak bilinen Osmanlı idari, mali, askerî ve yargı reformlarının uygulanmasıyla aynı zamana tekabül eder. Arnavutların Jön Türk hareketine dâhil olması, Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasındaki ilişkileri büyük ölçüde etkilerken Arnavut nüfusun yoğunlukta olduğu Osmanlı hakimiyetinin son safhasında Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığının ilanının hızlanmasında etkili olmuştur.

* Dr. Sc., Kosova. 0000-0002-5457-0100 | gentrit.smakaj@gmail.com

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 01/03/2023 | Kabul Tarihi: 31/05/2023 ; Smakaj G. 2023, " Birinci Jön Türk Kongresi ve Arnavutlar (Paris 4-9 Şubat 1902)". *Cedrus XI*, 445-459.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk olarak Mayıs ya da Haziran 1889'da İttihad-ı Osmani adıyla Askeri Tıp Mektebi'nde kurulmuştur¹. Daha sonra da İttihat ve Terakki adını almıştır². Arnavut aydınları, Jön Türklerin oluşturduğu çeşitli örgütlere aktif olarak katılmışlardı. Jön Türk hareketine katkıda bulunan başlıca Arnavut şahsiyetler arasında İbrahim Temo, Derviş Hima, İsmail Kemal, Necip Draga, Şahin Kolonya, Mithat Fraşeri vardı. Osmanlı siyasi hayatında etkin olan ve Arnavut milliyetçi hareketine önemli katkılarda bulunan bu aydınlar, Jön Türk Hareketi'ne de etkin destek verdiler³. “Yukarıda adı geçen Arnavut aydın ve vatanseverler, “Jön Türklere, II. Abdülhamit'in rejimine karşı verilen mücadelede yer aldıklarını açıkça belirtmişlerdir⁴”. Arnavut aydın ve vatanseverler, Balkanlarda yaşanan Panslavist ve Panhelenist ayrışma hareketlerine karşı kendi ulusunu canlı tutmak için ana dile önem verdiler. Arnavutçayı yaymaya çalıştılar. 19. yüzyılın ikinci yarısında Bâbüâlî'ye okul açmak için başvurular. Bâbüâlî'nin Arnavut dilinde okullar açılmasına ve kültürel bakımdan gelişmelerine izin vermemesinden dolayı Arnavut aydın ve vatanseverler, muhalefet saflarına geçtiler⁵. Böylece Arnavut aydınları, Jön Türk hareketine desteklerini önce İttihat ve Terakki'nin kurulmasına katkıda bulunarak ardından Jön Türklerin oluşturduğu çeşitli siyasi teşkilatlarda önemli roller oynayarak göstermişlerdir⁶.

Sultan II. Abdülhamit'in uyguladığı politikaya karşı olan İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldılar. İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenlerinin Sultan II. Abdülhamit'e karşı ihtilal gerçekleştirildiği takdirde Arnavutluk'u bağımsızlığa götürececek haklara kavuşacakları fikri, cemiyete girmelerine etkili olmuştur⁷.

Bilindiği gibi *İttihad-ı Osmani Cemiyeti*'nin kurucusu İbrahim Temo bir Arnavut'tur⁸. 12 kişilik ilk toplantısında bu örgütün başkanı 1/1 sıra numarası ile İbrahim Temo olmuştur⁹. İbrahim Temo'nun anılarına dikkatle bakacak olursak Genç Osmanlıların eserlerini okumak ve cemiyete yeni üyeler kazandırmak için 1895 yılını beklediğini görürüz. Yeni kurulmuş bir cemiyetin belirli yapı taşlarını oturtmadan, cemiyetin ana fikrini henüz tam olarak oluşturmadan faaliyetlerde bulunması yanlış adımlar atmasına neden olabilirdi¹⁰.

İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmak isteyen kişilerin kabulünde çok önemli rol oynadı. Temo Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un büyük kentlerinde şubeler kurmaya başladı¹¹. Temo cemiyete yeni üye kazandırmak için Meşrutiyet fikrine sahip olan Arnavut aydınlarına yöneldi¹².

¹ İttihad-ı Osmani Cemiyeti ile ilgili bk. Tunaya 1988; Hanioglu 1989; Kuran 2000; Ramsaur 2011; Temo 2013; Akşin 2014. Mardin 2017; 2018.

² Hanioglu 1989; Akşin 2014; Ahmad 2016.

³ Sönmez 2007, 68.

⁴ Mezani 2003, 72.

⁵ Mezani 2003, 72.

⁶ Sönmez 2007, 68.

⁷ Mezani 2003, 80.

⁸ İbrahim Temo ile ilgili bk. AQSH., Fondi 19, dosya 1; Prifti 1996; Hanioglu 2000; Temo, 2013.

⁹ Temo 2000, 13-15.

¹⁰ Çakmakaya 2020, 60.

¹¹ Shaw 2010, 310.

¹² Mezani 2003, 79.

Bu tür toplantılarla örgütün yapısının oluşturulduğunu ve yeni üyeler kazanıldığını ifade eden İbrahim Temo, kendisinin ve bazı Arnavut arkadaşlarının kazandırdığı üyeler hakkında da şu bilgileri vermektedir: “Ben ilk defa medreselilerden ve “Hürriyette” mebusu olan İbrahim Efendi’yi, mülkiye mezunlarından Necip Bey Draga’yı, Görice mebusu Şahin Bey Kolunya’yı cemiyetimize dahil ettim¹³”.

Sultan II. Abdülhamit bu gizli teşkilatı birkaç yıl sonra yani 1892 yılında öğrenmiş oldu. Birkaç öğrenci tarafından saraya verilen “jurnal” her şeyi açıklıyordu. Ardından okul müdürleri ve sorumlu bürokratlar görevden alındı. Örgütün bazı liderleri tutuklandı¹⁴.

Avrupa’ya kaçan Ahmet Rıza ve İstanbul’daki cemiyet üyeleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda (1895) *İttihad-ı Osmani Cemiyeti*’nin adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirildi. Böyle bir değişikliğe gidilmesinde, Ahmet Rıza Bey’in Fransa’daki fikir akımlarından etkilenmesi önemli rol oynamıştır. Osmanlı adının belirtilmesinin nedeni, gayrimüslimleri örgüte çekmek için olmalıdır¹⁵. Bilindiği gibi Osmanlılık veya Namik Kemal Bey’in “Osmanlı” milliyetçiliği “İttihad-ı Anasır” (unsurların ittihadı) ilkesiyle de anlatılıyordu¹⁶. 39 maddelik nizamnamesine göre cemiyetin adalet, eşitlik özgürlük gibi insan haklarını ihlal eden ve bütün Osmanlıları ilerlemeden alıkoyan ve vatani yabancı tasallutu altına düşüren yönetime karşı İslam ve Hıristiyan yurttaşları uyarmak için kurulduğu belirtilmekteydi¹⁷.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin lideri olarak vatan için her durumda ve her şartta hizmet etmeye hazır olan İbrahim Temo, Arnavutların kaderinin kendilerinin bu milli harekete verdikleri öneme bağlı olduğunu gördü. Temo kendi kaderi ile Osmanlı Devleti’nin kaderini birbirine bağlı görmüştür. Temo’ya göre bir tarafın sorunlarını çözmesi, diğer tarafında da sorunlarını çözmesine bağlı olacaktır. Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün sağlanması, Arnavut topraklarının doğrudan saldırıya uğramasını zorlaştıran bir etken olacaktır. İbrahim Temo, ülkenin II. Abdülhamit rejiminden ve yabancı devletlerin ilhak etme tehlikesinden kurtulması için uzun yıllar mücadele vermiştir¹⁸.

Jön Türklerin Kongre Toplama Çabaları ve Sultan II. Abdülhamit’in Tutumu

İttihat ve Terakki’nin önemli şahsiyetlerinden Tunalı Hilmi Bey’in teklifiyle Eylül 1899’dan itibaren bütün Jön Türk grupların iştirak edeceği genel bir kongreyi 20 Ekim’de İtalya’nın Brindisi şehrinde toplamaya çalışmıştır¹⁹. Ancak bu teklife bazı Jön Türklerin sıcak bakmamasından dolayı uygulama imkânı bulamamıştır²⁰. Aralık 1899’da Jön Türkler için yeni gelişmelerin kapısı aralanmıştır. Damat

¹³ Temo 2013, 30.

¹⁴ Çavdar 1994, 16.

¹⁵ Mezani 2003, 70.

¹⁶ Akşin 2014, 51.

¹⁷ Mezani 2003, 70; Akşin 2014, 51; Çavdar 1994, 17.

¹⁸ Prifti 1996, 54-55.

¹⁹ BOA. Y..A...HUS. D. 400 G. 62; Sancaktar 2021, 58.

²⁰ Sancaktar 2021, 58.

Mahmut Paşa²¹ ve oğulları Sabahattin Bey ile Lütfullah Bey Marsilya üzerinden Avrupa'ya kaçmışlardı²². Bu kaçış, muhaliflere kuvvet ve moral kazandırmıştır²³. Mahmut Paşa, önce Avrupa'daki Jön Türkler arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak Paris'teki Ahmet Rıza Bey ile iyi ilişkiler kuramamış ve Cenevre'deki Jön Türklerin yanına geçmek zorunda kalmıştır. Cenevre'deki Jön Türklerce lider olarak benimsenen Mahmut Paşa, Osmanlı Gazetesi'nin masraflarını ve mesuliyetini üstlenmiştir. Damat Mahmut Paşa, Jön Türklerin mücadelesine sadece Cenevre'de değil, Paris, Londra ve Kahire'de de destek vermiştir²⁴. 1900'de Kahire'ye geçen Mahmut Paşa²⁵ ve oğulları "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza" adlı bir yazıyla Jön Türkler arasında birlik sağlanması için yeni bir genel kongre daveti yapmıştı. Bu davet bazı Jön Türklerce olumlu karşılanmış ve kongrenin bir an önce toplanması yönünde talepler ortaya çıkmıştır²⁶. Kongrenin toplanması noktasında İsmail Kemal Bey'in de önemli çabaları olmuştur²⁷.

Jön Türk muhaliflerin bir genel kongre toplayacakları haberi Yıldız Sarayı'nda neredeyse paniğe yol açtı. Sultan II. Abdülhamit bunu engellemek için tüm olanaklarını seferber ederek: Jön Türk liderleri sınır dışı ettirmek için Avrupa hükümetlerine baskı, İsviçre ve Fransız polisleriyle temas kurdu, sultana suikast hazırlayarak meşru bir hükümeti devirmeye çalışan tehlikeli komplocular olarak gösterilen Jön Türklere karşı başlatılan suçlama kampanyası başlattı²⁸. Paris'teki Osmanlı sefiri Salih Münir Bey, Fransız Hariciye vekili Théophile Delcassé'ye kongreyi yasaklaması için baskı yaptı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hatırı sayılır ekonomik çıkarları nedeniyle, konu Fransız hükümeti açısından da hassastır ve tam da o dönemde Delcassé, Fransız sermayesinin de Bağdat Demiryolu'nun yapımına iştirak etmesini istemektedir. Bu nedenle İstanbul'u gücendirmekten kesinlikle kaçınmalıdır. Sonunda bir orta yol bulunur: Jön Türkler, özel bir mekân bulmak koşuluyla,

²¹ Seniha Sultan'ın kocası ve Sultan II. Abdülhamit'in eniştesi Damat Mahmud Paşa, Damat Halil Paşa'nın oğludur. Sarayda çeşitli memurluklarda bulunduktan sonra Şûra-i Devlet (Danıştay) üyesi, 1877 ve 1899 yılları arasında Dahiliye Nazırlığı, 1878 yılında Sadık Paşa Kabinesi'nde Adliye Nâzırlığı yaptı. Sultan II. Abdülhamit aleyhindeki çalışmaları nedeniyle görevinden alındı. 1899 yılında Sultan II. Abdülhamit'e olan muhalefeti nedeniyle iki oğlu Prens Sabahaddin ve Prens Lütfullah ile birlikte Avrupa'ya kaçtı. Marsilya'ya, oradan, Paris'e gitti. Paris ve Londra'da, Jön Türkler'le birlikte siyasi faaliyetlerine devam etti. Kuran 2000, 82-88; Ramsaur 2011, 84-85; Akşin 2014, 77-78..

²² BOA. Y. EE. D. 56. G. 4; BOA. HR.SFR.1 D. 123 G. 50; BOA. HR.SYS. D. 1806 G. 63/87/2/7 vs. Damat Mahmud Paşa'nın Avrupa'da Fransa haricinde bir yere gitmesine engel olunması gerektiği hususunda Marsilya Başşeh-benderliği'ne gönderilen telgrafı bk. BOA. Y..EE.. D. 56 G. 2 (Hicri 15-08-1317).

²³ Sancaktar 2021, 58. Damat Mahmut Paşa, Sultan II. Abdülhamit yönetimine düşmanlık besleyen Jön Türkler tarafından ilgiyle karşılandı. Bazı Jön Türklerin hükümetle anlaşıp yurda dönmesinden sonra geride kalanlar arasında lider gibi görülmeye başladı. 1 Ocak 1900'de Meşveret'te yayımlanan ve gazetenin sahibi Ahmet Rıza Bey'e hitaben yazılmış Fransızca bir mektup göndererek Jön Türkleri yüksek takdir hisleriyle karşıladığını belirtti. Çeşitli gazetelerde padişaha yazdığı mektubu yayımlattı. Mektupta padişahı ve çevresindekileri ağır bir dille eleştirdi. Daha fazla bilgi için bk. Hanioglu 1989; Kuran 2000, 82-88; Ramsaur 2011, 84-90; Akşin 2014, 77-78.

²⁴ Sancaktar 2021, 58-59.

²⁵ Mahmud Paşa'yı İstanbul'a avdete ikna için Hidiv nezdinde yapılan teşebbüsün müsbet karşılanmadığı ve bu görüşmenin ayrıntıları için bk. BOA. Y. EE. D. 87 G. 59.

²⁶ Sancaktar 2021, 59.

²⁷ Prifti 2003, 225.

²⁸ Georgeon 2006, 437.

kongrelerini Paris'te toplayabilecek, kongrede yapılan konuşmaların zaptı da Dahiliye Nezareti'ne teslim edilecektir²⁹.

Birinci Jön Türk Kongresi, yalnızca Jön Türkler ile İmparatorluk uluslarının temsilcileri arasında değil, aynı zamanda Jön Türk hareketinin liderleri arasında da var olan derin bir anlaşmazlık atmosferinde toplanacaktır³⁰.

Birinci Jön Türk Kongresi Toplanması ve Arnavutların Katılması

Jön Türkler arasındaki bölünme ve çekişmelere rağmen Birinci Jön Türk Kongresi 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştır³¹. Kongreye İttihatçıların yanı sıra Osmanlı toplumunun Arnavut, Ermeni, Rum, Arap gibi farklı kesimlerini temsil eden muhaliflerden 50 civarında kişi katılmıştır³².

Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılan Arnavut temsilciler arasında İsmail Kemal Bey, Derviş Hima, Hoca Kadri ve Yaşar Erebara yer almaktadır³³. İsmail Kemal aynı zamanda bu kongreyi toplamakla ilgilenen inisiyatif grubunun üyesi olmuştur³⁴.

Ahmet Bedevi Kuran, Paris'te Jön Türkler Kongresi'ne katılan bir isim olarak İbrahim Temo'nun adından söz etse de³⁵, diğer kaynaklar aslında İbrahim Temo'nun bu kongreye katılmadığını göstermektedir.³⁶ Örneğin İbrahim Temo, hatıratında Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılacak delegelerin isimlerinden bahsederken kendisini anmaz: "Dobruca adına Osmanfakih Şeyhi Şevki Efendi ile Tuna sahili adına İbrahim Naci ve Bükreş'teki Osmanlı Arnavutları tarafından da Debrelî Yaşar Bey Erebarî'yi Paris'e yolladık ve verdiğimiz programımız üzerine fikir beyan etmelerini de ayrıca tavsiye ettik"³⁷ dediğini ileri sürüyordu. Dobruca Jön Türklerinin teşkilatlanması için kongreye gönderilmek üzere Temo yerine Şeyh Şefki Efendi seçilmiştir³⁸.

İbrahim Temo, Paris'te Sabahaddin Bey ile Lütfullah Bey'e hitaben yazdığı bir mektupta, Paris Kongresi'ne katılmasının imkânsızlığını ve Bükreş'in Arnavut öğrencilerinden Şefki Efendi ve Yaşar Erebara'yı kendi tarafından delegeler olarak gönderdiğini onlara bildirdi. Temo ayrıca Derviş Hima'nın da kongreye geleceğini haber vermiştir³⁹.

Bunun yanı sıra Thoma Avrami'nin Romanya'da Sofya'dan İbrahim Temo'ya hitaben yazdığı mektupta da Derviş Hima ve Yaşar Erebara'nın Paris'ten (Jön Türk Kongresi'nden) dönüşüyle ilgilendiği⁴⁰. Anlaşıldığı üzere Temo, Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılmamıştır.

Kongre toplantısı öncesi İsmail Kemali'nin sunduğu şartları zikretmekte fayda var: İsmail Kemal

²⁹ Georgeon 2006, 437.

³⁰ Hanioglu 2001; Ramsaur 2011.

³¹ Kuran 2000, 190; Reyhan 2008, 110; Akşin 2014, 80; Sancaktar 2021, 59.

³² Mithat 2008; 173 Akşin 2014, 80; BOA. HR.SFR.1. D. 127 G. 23.

³³ Prifti 1996, 174.

³⁴ Prifti 2003, 225.

³⁵ Kuran 2000, 190.

³⁶ Prifti 1996, 173-174; Mezani 2003, 87.

³⁷ Temo 2013, 137.

³⁸ BOA. HR.SFR.1... D. 127 G. 23 (23. 04. 1902).

³⁹ AQSH. F. 19. D. 31.

⁴⁰ AQSH. F. 19. D. 32.

Bey'e göre, Kongrede tüm Osmanlı milletlerinin temsil edilmesi gerekiyordu ve ardından reformlar yapmak için büyük güçlerin müdahalesi istenmeliydi. Bundan dolayı Ahmet Rıza grubuyla o günden beri çatışyordu⁴¹.

Bu meseleye ilişkin İsmail Kemal Bey'in hatıratına göre Jön Türk Kongresi'ne katılması için Prens Lütfullah kendisini bizzat davet etmişti. İsmail Kemal Bey de bu şekilde bir kongrede bulunmak istediğini, fakat şartları olduğunu belirtmişti: "İlk şartı İmparatorluğun bütün halklarının dileklerinin dikkate alınabilmesi için bütün Osmanlı anasının temsil edilmeleri; diğer şart, Berlin ve Paris anlaşmalarını imzalamış olan Büyük Güçlerin haberdar edilmeleri, çünkü Osmanlı halkın gözünde onlar, İmparatorluğun iyiliği için kendi şerefleriyle birlikte reformların uygulanmasını üstlenmişlerdir"⁴². İsmail Kemal, bu şartları öne sürmesini şöyle izah etmekteydi; Kongre, Avrupa'dan yardım istenmesi hâlinde bir şey ifade edebilir, yoksa herkesin düşüncesini sunabileceği bir yer olarak sınırlı kalır, diye düşünmekteydi⁴³. Dolayısıyla İsmail Kemal'e göre Jön Türkler Kongresi'nin başarılı olabilmesi için büyük güçlerin yardımına başvurulmalıdır.

Kongre Çalışması Sırasında Arnavut Aydınlarının İttihatçılarla Olan Tutumu ve İlişkisi

İbrahim Temo'nun yanı sıra İsmail Kemal, Derviş Hima, Hoca Kadri, Jaşar Erebara gibi şahsiyetler Arnavut Ulusal Hareketi'nin lehine çalıştığı için onlarla Jön Türkler'in liderleri arasındaki anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu. Jön Türk hareketinin merkezinde faaliyet gösteren Temo ve diğer Arnavut ileri gelenler, Sultan Abdülhamit'i devirmek ve Kânûn-ı Esâsi'yi ilan etmek genel amacına ek olarak, Arnavut halkının milli kimliğini kazanması için böyle bir birliğe ulaşmayı amaçladılar.⁴⁴ Hem İbrahim Temo hem de Derviş Hima, bu iki yönün, Arnavut milli kimliği ve aynı zamanda milletlerin meşrutiyet doğrultusunda serbestiyeti için verilen mücadelenin aynı programda yan yana durabileceğini düşündüler⁴⁵. Ancak Jön Türklerin liderleri aynı şekilde düşünmüyordu, özellikle de Osmanlı Devleti'nin ademi merkezîliğine karşı olan ve merkezileşme fikrini savunan Ahmet Rıza Bey'in kanadı. Aslında Arnavutlar ile Jön Türk liderleri arasındaki bu görüş ayrılıkları, Paris'te kongre sırasında ve sonrasında daha da görünür hâle gelmiştir. Prens Sabahaddin, Ahmet Rıza Bey'in fikirlerine karşıydı. Prens, imparatorlukta ademi merkezîyetçi bir yönetim oluşturarak, şahsi girişimleri teşvik ederek ve entelektüellerin devlet işleri yerine üretken emeğe girmesini sağlayarak imparatorluğun yapısını tamamen değiştirmeyi planlıyordu. İbrahim Temo, Prens Sabahaddin Bey'in ademi merkezîyetçi bir yönetim üzerine bakışlarını devletin geleceği adına olumlu bulduğu için destekledi⁴⁶. Ayrıca söz konusu dönemde Prens Sabahaddin ile Derviş Hima'nın yaptığı bir görüşmede Arnavut meselesinin ana madde olduğu görülmektedir⁴⁷. Prens Sabahaddin, Derviş Hima'ya Türk Hükümeti'nin gelecekte Arnavutların haklarını kesinlikle tanıyacağını, Jön Türklerin Arnavutlara ve Sabahaddin Bey'in kendisine karşı olduğunu söylemiştir⁴⁸. İsmail Kemal Bey'in de Jön Türklerin

⁴¹ Birecikli 2009, 107.

⁴² Mezani 2003, 87; Kemal, 2009.

⁴³ Mezani 2003, 87; Kemal, 2009.

⁴⁴ Prifti 1996: 111.

⁴⁵ Prifti 1996: 167.

⁴⁶ AQSH, F. 19, D. 32/4. Fleta 129-132. (18 Nisan 1896).

⁴⁷ AQSH, F. 19, D. 32/1; AQSH, F. 19, D. 32/2. (01.01.1901).

⁴⁸ AQSH, F. 19, D. 32/3 (1906).

merkeziyetçi programına karşı çıktığı anlaşılmaktadır⁴⁹. İsmail Kemal Bey ve Derviş Hima gibi bazı Arnavut ileri gelenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ademi merkeziyetçiliği öngören Prens Sabahaddin'in grubunu desteklediler. Elbette Sabahaddin Bey'in izlediği bu ideoloji Arnavutların istediği bir şeydi. Prens Sabahaddin, Arnavutlara, kendisi ve grubu kazanırsa ulusal haklarını tanıyacağına söz vermişti⁵⁰.

Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılan Arnavutların nasıl bir tutum sergileyeceklerinden endişelenen İttihatçılar kendi aralarında, Derviş Hima'nın Arnavutluk'un otonomi mevzusunu tartışmak isteyeceği söylentilerini yaymışlardı. Derviş Hima ise bu söylentiler hakkında Temo ve İttihatçılara, “Bizim böyle bir düşüncemiz yok ancak elbette Sırp, Yunan, Bulgar, İtalya, Avusturya gibi yabancıların etkisinden Arnavutları kurtarmak amacıyla resmi dil olarak Arnavut dilinin Türk dili yanında öğretilmesinin ve Arnavutların uluslararası haklarına saygı duyulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir⁵¹”.

Derviş Hima'nın Paris'ten İbrahim Temo'ya gönderdiği bir mektupta da “Jön Türklerin büyük ve güçlü bir Türkiye için uğraştığını ve diğer milletlerin dil özgürlüğüne karşı olduklarını” ifade etmektedir⁵².

Kongre, Prens Sabahaddin Bey'in olağanüstü bir konuşmasıyla açılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasında Prens Sabahaddin, çeşitli ırk ve dinden vatandaşları, II. Abdülhamit *istibdadını* yok etmek, Osmanlı Devleti'nde esaslı bir reform girişimine geçebilmek için iş birliğine davet etmişti⁵³. Prens Sabahaddin Bey'e göre Osmanlı'da köklü bir reform yapabilmek için II. Abdülhamit'i iktidardan uzaklaştırmak gerekiyordu.⁵⁴ Buna ulaşabilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde farklı düşünceler vardı. Fakat müzakereler sırasında iki önemli nokta üzerinde durulmuştur: a) Sadece propaganda ve yayınlarla devrim yapılamaz. Bu nedenle, askerî güçlerin devrimci harekete katılımlarını sağlamaya çalışılmalıdır⁵⁵. b) Yabancı hükümetlerin müdahalesi aranarak ülkede reformlar yapılmalıdır⁵⁶. İsmail Bey, Ademi Merkeziye grubunun lideri olan Prens Sabahaddin'in en yakın yardımcısı olmuştu. Öte yandan Ahmet Rıza Bey Arnavutların düşüncelerini sert bir dille eleştirme fırsatı bulmuştu. Kongrede onlara bir soru yöneltmişti. “Ermeni komitelerinden başka komiteler var mı?” Oturum başkanı Ahmet Rıza'ya “Hayır” cevabı verdikten sonra Ahmet Rıza konuşmasına devam etti; “Yaşar ve Derviş Hima'nın burada ne işi var?” Derviş Hima'nın yazışmasında anlattığına göre, Hima ile Ahmet'in arasına bir tartışma gerçekleşmişti. Jön Türklerin içerisindeki Arnavutlar, Osmanlı Devleti içerisindeki ulusların çalışmaya nasıl başladıklarını, cemiyetleri nasıl kurduklarını ve o dönemdeki üye sayıları ne kadardı gibi soruları tartışarak ona anlatmıştı. Ayrıca kongrede Arnavutların kendi varlığı, ülkesinin geleceği ve özgürlüğü için çalıştığı vurgulanmıştı⁵⁷.

Jön Türkler, Arnavut Ulusal Hareketi'nin asıl hedefinin açık bir şekilde kabul edilmesinden rahatsız olsalar da bir adım atmışlardır. Derviş Hima, onları Paris Jön Türk Kongresi kürsüsünden bu konu

⁴⁹ AQSH. F. 19. D. 32/2, Fleta 202-203.

⁵⁰ AQSH. F. 19. D. 32/3 (1906).

⁵¹ Mezani 2003, 87.

⁵² AQSH. F. 12. D. 9. Fleta 8-9.

⁵³ Tutengil 1954, 25.

⁵⁴ Tutengil 1954, 26.

⁵⁵ Prifti 2003, 225.

⁵⁶ Kutay 1964, 145.

⁵⁷ Prifti 1987, 105; Muço 2012, 173.

hakkında konuşmaya cesaret etmiştir. Kongrede olumlu bir sonuç elde edemeseler de Temo'ya Arnavut isminin geçmesinin yeterli olduğunu yazmışlardır⁵⁸. Derviş Hima, Arnavutların Jön Türklerden iyi bir şey bekleyemeyeceğine, imparatorluğu yöneten Türklerden hiçbir farklarının olmadığına ikna olarak Paris Kongresi'nden ayrıldı. Bunu "Jön Türkler yönetimin başına geldiklerinde diğer milletlerin dillerini kökünden kazımak isteyeceklerini çok iyi biliyorum." diye ifade etmektedir. Derviş Hima devamında "Ama bakalım kim diğerinin dilini kesecek. Bu kişilerin zihniyeti ve amacı, ilerleme kisvesi altında, zalim ve güçlü bir Türkiye inşa etmektir. Bunu Arnavutluk'ta suratlarına tokatlamak isterim." demiştir⁵⁹.

Derviş Hima'nın Cenevre ve Paris'ten İbrahim Temo'ya gönderdiği mektuplarda, Arnavutluk'a insan göndermenin gerekliliğini ve ülkeye daha iyi hizmet etmek için Arnavutluk'a girme arzusunu dile getirdi. Bu yüzden Derviş Hima, Avlonyalı Cemil Bey'le bağlantı kurmuştur⁶⁰. Derviş Hima 1908 yılına kadar sürekli olarak Arnavutluk'a girmeye çalışacak, ancak bunu Jön Türk Devrimi'nin zafere kadar kısa bir süre sonra başaracaktır. Ağustos 1908'de memleketine dönüşünde, Osmanlı makamları tarafından tutuklanacaktır⁶¹.

İsmail Kemal Bey ve Darbe Girişimleri

Jön Türk Kongresi'nde birinci görüşü İsmail Bey ortaya atmıştı⁶². İddiasına göre İsmail Bey önemli bir askeri gücün temsilcisi olarak kongreye katıldı. İsmail Bey bu konunun halka açık bir oturumda görüşülmesi makul olmayacağından, genel kurulun uygun görmesi hâlinde genel kurul tarafından seçilecek bir komiteye bu konuda gerekli bilgileri verebileceğini söyledi⁶³. 1902 yılındaki kongrede İttihatçıların programına giren bu görüşe daha önce rastlanmamaktaydı⁶⁴. İsmail Kemal Bey kendi hatıralarında bunu şu şekilde ifade ediyor: "İlk tartışılan mesele, II. Abdülhamit'in bütün hatalarının tesbiti, meşru yollarla ve liberal devletlerin onayı ile alınacak tedbirlerin tesbit edilmesidir... Ahmet Rıza'nın başında bulunduğu Jön Türk grubu, Türkler menfaatine İstanbul'da yoğunlaşmış merkezi bir idarenin hazırlanmasına ısrar ediyorlardı. Ben alarm verecek ve Avrupa'nın dikkatini çekecek etkili olacak bir hareket önerisini savunuyordum. Buna ulaşmak için, Selanik veya Dardanel Boğazı'nın anahtarı olan Bolayır gibi, bir askeri güç ile stratejik bir yerin işgal olunması yeterliydi⁶⁵".

Bu harekete en uygun kişi, Tripoli'deki ordunun komutanı olan Mareşal Recep Paşa görünüyordu⁶⁶. Ali Haydar Mithat, İsmail Kemal Bey'in başından beri asıl amacının Arnavutluk'un bağımsızlığı olduğunu ve Prens Sabahaddin'i de gizli amacını saklayarak yanına çektiğini belirtir⁶⁷. İsmail Kemal Bey, Arnavut tabiatından istifade ederek Recep Paşa'ya şu teklifi yaptı; *Askeri Arnavutluk'a göndermek ve Arnavutluk'un istiklalini temine çalışmak daha doğrudur. Bu suretle,*

⁵⁸ Prifti 1987, 105.

⁵⁹ Prifti 1987,105.

⁶⁰ AQSH. F. 19. D. 32/2. 1903.

⁶¹ BOA. DH. ŞFR. D. 404 G. 64; BOA. DH.ŞFR. D. 405. G. 03.

⁶² Kuran 2000, 190.

⁶³ Kutay 1964, 145-146

⁶⁴ Mezani 2003, 88.

⁶⁵ Kemal 2009, 126.

⁶⁶ Ayrıca bk. Yiner 2017, 257-262.

⁶⁷ Çelik 2004, 94.

*Abdülhamit de tehdit edilmiş olur*⁶⁸.

Sabahattin Bey'in grubu, İsmail Kemal'in askerlerin katılımını sağlayarak bir ihtilal gerçekleştirme fikrini hayata geçirmek için, Malta'da Trablusgarp komutanı ve vali vekili Arnavut Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey ile temasa geçmiştir⁶⁹.

Ernest Ramsaur bu durumu "Prens Sabahattin son kongrede fikir birliğine varılamamış olmasından dolayı ümitsizliğe düşmüş önemli bir kimse olan İsmail Kemal Bey ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olası bir ihtilali çabuklaştırmak için bir anlaşma müzakere etmişti. Bu anlaşma muhtemelen 1902 yılının sonuna kadar olgunlaştırılmıştı. Lakin Damat Mahmut Paşa'nın 1903 yılının Ocak ayındaki ölümü ihtilalin hazırlık safhasına denk düşmekteydi⁷⁰" şeklinde değerlendirmektedir.

Kongreden hemen sonra İsmail Kemal Bey'in başkanlığına seçildiği "Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti" adlı bir komite teşkil edilmiştir. Söz konusu komitenin 20 maddeden oluşan statüsü gazetelerde yayınlandı. Komite, İsmail Bey'in önermelerini dinledikten sonra onunla birlikte Sabahattin ve Fazlı Beyleri, ihtilal işini inceleyip yürütmekle görevlendirir⁷¹.

Plan şu şekilde tasarlandı: Trablusgarp'taki Türk kuvvetlerinin komutanı Mareşal Recep Paşa kararlaştırıldığı şekilde operasyona koyuldu. Kendi emri altındaki askerlerin bir kısmını Selanik'e göndermekle beraber müttefiki olan Arnavutları da yardıma çağırmişti. Saros Körfezi'nde bir hayli stratejik bir konumda bulunan Bolayır'ın zaptedilmesi ona Çanakkale Boğazı'nın kontrolü imkânını sağlayacaktı. İsmail Kemal'e göre bütün bu gelişmeler Avrupa'nın dikkatini celbedecek ve Sultan'a anlaşmaya yanaşması yönünde baskı yapılmasını sağlayacaktı⁷². Dolayısıyla İsmail Kemal, İngiliz Dış İşleri Müsteşarı Lord Sanderson ile görüşerek Dış İşleri Bakanı Lord Landsdowne'den yardım vaadi almıştır. Bu konuda askerleri getirecek gemilerin Atina'dan temin edilebileceği düşünülmüş ve Sabahattin Bey gerekli mali kaynağı sağlamıştır⁷³. İsmail Kemal Londra'dan Kahire'ye geçmiş ve daha önce Lord Sanderson ile tasarladıkları üzere Lord Cromer'i konu hakkında bilgilendirmişti. Anlattığına göre Cromer sözlerine Türkiye Sorunu diye birşeyi kabul etmediğini ifade ederek başlamış ve bu durum da İsmail Kemal'i çok telaşlandırmıştı. Ancak İsmail Kemal Bey onu böyle bir sorunun varlığı hususunda ikna etmekle kalmamış güçlü ve müttefik bir Türkiye yaratma yönünde de İngiltere'nin bu sorunun en önemli muhataplarından biri olduğunu ona kabul ettirmiştir⁷⁴. Yukarıda belirttiğimiz gibi, İsmail Kemal için Avrupa müdahalesi önemliydi, çünkü bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na ademi merkezîyetçi reformlar empoze edilecekti. Böyle bir durumda Arnavutlar ve diğer halklar bazı ulusal haklarla tanınacaktır.

İsmail Kemal'in bir sonraki adımı dostu Cafer Brejdani'yi, Recep Paşa'yla görüşmek üzere Bingazi'ye göndermek olmuştu. İsmail Kemal bir süre sonra Londra'ya doğru yola çıkmıştır. Paris'e ulaştığında Sabahattin ve Lütfullah'ın babaları Damat Mahmut Paşa'nın ani ölümünden dolayı bir hayli gergin olduklarını görmüştü. Ancak Sabahattin Bey tüm acılarına rağmen tasarlanan ihtilalin

⁶⁸ Çelik 2004, 94. Bk. Ali Haydar Mithat 2008, 172.

⁶⁹ Sönmez 2009, 80.

⁷⁰ Ramsaur 2011, 108.

⁷¹ Birecikli 2009, 108.

⁷² Ramsaur 2011, 108.

⁷³ Kuran 2000, 196-197; Sönmez 2009, 81.

⁷⁴ Ramsaur 2011, 109.

finansal altyapısını hazırlama konusunda İsmail Kemal'e Londra yolculuğunda eşlik etmekten de geri kalmamıştı. Sabahattin yolculuğa çıkmadan önce Atina'da bulunan üç Yunan gemisinin Bingazi'ye hareket etmek için kendisinden talimat beklediği haberini İsmail Kemal'e iletmışti. Bunun üzerine Kemal Bey rotasının yönünü değiştirerek Atina'ya geçmişti. Fakat anlatılanın aksine burada herhangi bir ön hazırlığın yapılmamış olduğunu görünce şaşkına dönmüştü⁷⁵. İsmail Kemal'e göre büyük plan çok ağır bir darbe almıştı çünkü askerlerin nakledilmesi sorununu çözmek için her şeye yeniden başlamak gerekiyordu. Ve tabii ki bu ve benzeri çalışmalar çok zaman alacaktı⁷⁶. İsmail Kemal, girişimin Mısır Hidivi ve Yunanistan Kralı tarafından desteklenmesi gerektiğinde ısrar etti ve destekleri sağlanamayınca ihtilalinden vazgeçti. Bununla beraber İsmail Kemal'in vazgeçmesi, Recep Paşa'nın da girişimden çekilmesine neden olmuş ve bu girişimden herhangi bir sonuç elde edilememiştir⁷⁷. Böylece İsmail Kemal'in darbe girişimleri başarısızlıkla sonuçlanacak ve Sultan II. Abdülhamit, Temmuz 1908'e kadar hükümdarlığını sürdürecekti.

İsmail Kemal'in ana hatlarıyla anlattığı hikâye doğru sayılabilir ama olayların genel gidişatına baktığımızda onun lehine gelişen çok az şey olduğu sonucuna varılacaktır. Ramsaur'a göre Alexander Ular ve Enrico Insabato'nun ortak çalışmarında "*darbe teşebbüsünün 1908'de gerçekleştiği fikrinde kesinlikle yanılmaktaydılar*"⁷⁸. Bununla birlikte Ramsaur'ın belirttiğine göre, İsmail Kemal'in aynı anda İngiltere, Avusturya, İtalya ve Yunanistan'ın emrinde çalıştığı yönündeki fikirleri de muhtemelen yanlış bir kanaatti. Bunun ötesinde daha gerçek dışı olanı ise Sabahattin'in "kendisine Otonom Makedonya Genel İdareciliği vaat edilince plana dahil olduğu" fikrini savunmalarıdır⁷⁹.

Ahmet Bedevi Kuran "*İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*" adlı kitabında ise İsmail Kemal'in kendisine tevdi edilen paraya rağmen riyakarlık ederek içlerinde Mısır Hidivi ve Yunan Kralının da bulunduğu birçok kimseye, arkadaşlarına bile danışma gereği duymadan müracaat ettiği konusunda çok ısrarcıdır. Kısa olarak Kuran'a göre işlerin tasarlandığı gibi yolunda gitmemesine İsmail Kemal'in kararsız tavırları neden olmuştur⁸⁰.

Ramsaur, "İsmail Kemal'in İngiliz menfaatlerini destekler mahiyetteki fikirlerinin esaslı bir temele dayandığı aşıkardı. Yine İngiltere'den çeşitli kimselerle ilişkilerine dair anlattıklarının doğruluğunu teyit etmeye gerek yoktu. Zaten İngiltere 1903'deki darbe girişiminin önüne engeller koymamanın kendisine bir şey kaybettirmeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca böyle bir girişimin başarısı, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki etkisini her anlamda güçlendirecekti". İsmail Kemal'in destek sözüne dair ifadelerini hakiki kılan bir diğer önemli detay ise şu sözlerde gizliydi: "İhtilalimizin henüz gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanan doğal bir çekince ile kuşatılmışız"⁸¹ şeklinde ifade etmektedir. İngilizler'in gizli plandan haberdar oldukları ve Recep Paşa'nın geçişini örtbas etmek amacıyla donanma hareketına girişeceklerine dair ihtilalcilere söz vermişlerdir. Aslında, herhangi bir ulusun başka bir ülkenin hükümdarını devirmeye yönelik başarısız bir darbe girişimini destekler gibi

⁷⁵ Ramsaur 2011, 109-110.

⁷⁶ Ramsaur 2011, 110.

⁷⁷ Sönmez 2009, 81; Kuran 2000; 196-197.

⁷⁸ Ramsaur 2011, 110.

⁷⁹ Ramsaur 2011, 110-111.

⁸⁰ Kuran 2000, 199-206.

⁸¹ Ramsaur 2011, 111.

görünmesi kabul edilemezdi⁸².

Ahmet Bedevi Kuran'a göre, İsmet Kemal Bey, ihtilali aristokrat vasıtalarla, yani Yunan Kralı ve Mısır Hıdivi gibi hükümdarların yardımıyla başarmak istiyordu. İhtilalin demokrat olmasına aklı ermiyor ve halkı tahrik etmek yoluyla inkılabın yapılmasına olanak görmüyordu. Bu gibi yüksek şahsiyetler elde edilemeyince ihtilal girişiminden vazgeçmeyi işine daha uygun buldu ve sonunda fikrini açıkça söyledi.⁸³

Orhan Koloğlu Jön Türk Kongresi ile ilgili şunları ifade etmiştir; "1902 yılı Şubat'ında Paris'te toplanan Jön Türk Kongresi'nin bütünleşme açısından yeni bir ufuk açacağı sanılıyordu. Daha çok Sabahattincilerin katıldığı toplantı sonunda birleşmeden ziyade bölünmenin etkili olduğu görüldü. Özellikle Ermeni, Bulgar gibi bazı cemaatlerin Osmanlı bütünleşmesini sağlaması beklenen toplantıya sırt çevirmeleri, Osmanlı'daki İttihad-ı Anasır kavramının işlemezliliğini kanıtliyordu. İsmail Kemal Arnavut, Bedirhan Kürt, Emin Arslan Suriye için islahat istiyor, Halil Ganem ise Fransız yanlısı bir Suriye için çaba sarf ediyordu. Türk milliyetçi akımının bu oluşumlardan sonra, yani diğer bütün cemaatlerinkinden sonra ivme kazanmaya başladığı fark edilir. Bu fazla etkili olmayan başlangıca rağmen Prens Sabahaddin faaliyetine ara vermemiş ve daha sonra "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" adlı örgütünü kurmuştur⁸⁴".

Daha sonra Sabahaddin kendisini, Osmanlı toplumunu anlayanın ve ıslahata tabi tutmanın anahtarlarını vereceğini düşündüğü "toplumsal ilme" verir. Ahmed Rıza ise rakibinin savunduğu ademi merkezîyet fikrinin sadece ve sadece imparatorluğun dağılması anlamına geleceği tespitini yapar⁸⁵.

Sonuç olarak Kongre Jön Türkler hareketinin birliğini sağlayamamıştı. Kongreden sonra Jön Türkler "müdahale taraftarı ve müdahale aleyhtarı" olmak üzere iki gruba ayrıldı. Bir tarafta, dış müdahale aleyhtarı görüşün temsilcisi Ahmed Rıza ve onun liderliğindeki "pozitivist-merkezîyetçi" İttihat ve Terakki Cemiyeti bulunurken; diğer tarafta, dış müdahale taraftarı görüşün temsilcisi Prens Sabahaddin ve onun liderliğindeki "liberalist-federalci" Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti kuruldu⁸⁶. Ancak Mehmet Şükrü Hanioglu'nun belirttiği gibi bu aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Jön Türk sempatanları arasında değil, hareketin liderleri arasında bir ayrılıktı⁸⁷. François Georgeon, "Özellikle iki noktada uyuşamazlar: Avrupa'nın müdahalesi ve şiddete başvurulması. Ahmed Rıza ve dostları bu iki konuya da mutlak surette karşı çıkarlar; özellikle de Avrupa'nın imparatorluğun işlerine karışmasının Osmanlıların bağımsızlığına son vereceği kanısındadırlar" şeklinde ifade etmektedir⁸⁸.

⁸² Ramsaur 2011, 111.

⁸³ Kuran 2000, 205.

⁸⁴ Koloğlu 2021, 486.

⁸⁵ Georgeon 2006, 438.

⁸⁶ Reyhan 2008, 112.

⁸⁷ Hanioglu 2001, 8.

⁸⁸ Georgeon 2006, 437.

İlber Ortaylı bu durumu “Ahmed Rıza'nın ademi merkezîyetçilikten bir şey anladığını sanmıyorum; bence birbirlerine olan husumetten ters düştüler⁸⁹” şeklinde değerlendirmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyetine ait Meşveret ve Şura-i ummet adında iki gazete vardı⁹⁰. Bu gazetelerde İttihat ve Terakki adına propagandalar yapıldı⁹¹. Fakat 1907 yılının sonuna kadar Jön Türkler reformcu muhafazakarlar pozisyonunda kalmış, onlara göre ayaklanma Osmanlı Devleti için son derece tehlikeli ve yıkıcı olacaktı.

Sonuç ve Değerlendirme

Jön Türkler aralarındaki bölünme ve çekişmelere rağmen Birinci Jön Türk Kongresi'ni 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştır. Kongreye İttihatçıların yanı sıra Osmanlı toplumunun Arnavut, Ermeni, Rum, Arap gibi farklı kesimlerini temsil eden muhaliflerden 50 civarında kişi katılmıştır. Balkan halkları için bu önemli etkinliğin bir kısmı, birkaç önemli Arnavut şahsiyetinin katılımıydı. İsmail Kemal, Derviş Hima ve Yaşar Erbara, bu kongreye katılan başlıca Arnavut katılımcılar arasındaydı.

İbrahim Temo'nun yanı sıra İsmail Kemal, Derviş Hima, Hoca Kadri, Jaşar Erebara gibi şahsiyetler Arnavut Ulusal Hareketi'nin lehine çalıştığı için onlarla Jön Türklerin liderleri arasındaki anlaşmazlık çıkmasına sebep oldu. Jön Türk hareketinin merkezinde faaliyet gösteren Temo ve diğer Arnavut ileri gelenler, Sultan II. Abdülhamit'i devirmek ve Kânûn-ı Esâsî'yi ilan etmek genel amacına ek olarak, Arnavut halkının milli kimliğini kazanması için böyle bir birliğe ulaşmayı amaçladılar. Hem İbrahim Temo hem de Derviş Hima, bu iki yönün, Arnavut milli kimliği ve aynı zamanda milletlerin meşrutiyet doğrultusunda özgürlük için verilen mücadelenin aynı programda yan yana durabileceğini düşündüler. Ancak Jön Türklerin liderleri aynı şekilde düşünmüyordu, özellikle de Osmanlı Devleti'nin ademi merkezîyetçiliğine karşı olan ve merkezileşme fikrini savunan Ahmet Rıza Bey'in kanadı. Hatta Arnavut liderler ile Jön Türkler arasındaki bu görüş ayrılıkları Paris'teki kongre sırasında daha da belirgin hâle geldi.

Prens Sabahaddin, Ahmet Rıza Bey'in fikirlerine karşıydı. Prens, imparatorlukta ademi merkezîyetçi bir yönetim oluşturarak, şahsi girişimleri teşvik ederek ve entelektüellerin devlet işleri yerine üretken emeğe girmesini sağlayarak imparatorluğun yapısını tamamen değiştirmeyi planlıyordu. İbrahim Temo, Prens Sabahaddin Bey'in adem-i merkezîyetçi bir yönetim üzerine bakışlarını devletin geleceği adına olumlu bulduğu için destekledi. Ayrıca söz konusu dönemde Prens Sabahaddin ile Derviş Hima'nın yaptığı bir görüşmede Arnavut meselesinin ana madde olduğu görülmektedir. Prens Sabahaddin, Derviş Hima'ya Osmanlı Hükûmeti'nin gelecekte Arnavutlar'ın haklarını kesinlikle tanıyacağını, Jön Türklerin Arnavutlara ve Sabahaddin Bey'in kendisine karşı olduğunu söylemiştir. İsmail Kemal Bey'in de Jön Türklerin merkezîyetçi programına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. İsmail Kemal Bey ve Derviş Hima gibi bazı Arnavut ileri gelenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ademi merkezîyetçiliği öngören Prens Sabahaddin'in grubunu desteklediler. Elbette Sabahaddin Bey'in izlediği bu ideoloji Arnavutların istediği bir şeydi. Prens Sabahaddin, Arnavutlara, kendisi ve grubu kazanırsa ulusal haklarını tanıyacağına söz vermişti.

⁸⁹ Ortaylı & Erdinç 2016, 50.

⁹⁰ AQSH, F. 19. D. 40; BOA. Y.EE. D. 15. G. 77; BOA. Y.EE.KP. D. 15 G. 1453; BOA. HR. SYS. D. 37. G. 27; BOA. Y.PRK.PT. D. 12. G. 64; BOA. Y.PRK.HR. D. 25. G. 2.

⁹¹ BOA. İ.HUS. D. 96. 161.

Ancak Temmuz 1908'de, iktidarın merkezileştirilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Osmanlılık ideolojisi altında güçlendirilmesi yönünde çalışan Ahmet Rıza Bey'in grubu mücadeleyi kazandığı için durum tam tersi olacaktır.

1889'dan Meşrutiyet'in ilanına kadar Arnavutlar ile Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları ve iş birlikleri olduğu, ancak onları birleştiren asıl unsurun Sultan II. Abdülhamit rejimine karşı ortak mücadele olduğu belirtilmelidir. Kısacası Arnavutlar Jön Türklerin vaatlerine inanmasalar da anayasadaki umut onları diğer Jön Türklerle bir arada tutuyordu.

Jön Türk Devrimi'nin zaferi ile Arnavutlar ve Jön Türkler için beklentiler büyük ve farklıydı. Fakat sadece beklentiler değil, aynı zamanda devrimin sonuçlarının anlaşılması ve de tarafların görüş ve düşünceleri de giderek ayrışacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmad F. 2016, *İttihat ve Terakki 1908-1914*. Çev. N. Yavuz, İstanbul.
- Akşin S. 2014, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara.
- Birecikli B. İ. 2009, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908)". *Akademik Bakış* 3/5, 95-122.
- Çakmakçaya B. Ç. 2020, *İttihat ve Terakki'nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi. İstanbul.
- Çavdar T. 1994, *İttihat ve Terakki*. İstanbul.
- Çelik B. 2004, *İttihatçılar ve Arnavutlar*. İstanbul.
- Georgeon F. 2006, *Sultan Abdülhamid*. İstanbul.
- Hanioğlu M. Ş. 1989, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve JönTürklük (1889-1902)*. İstanbul.
- Hanioğlu M. Ş. 2000, "İbrahim Temo (1865-1945) İttihat ve Terakki Cemiyeti Kurucularından Osmanlı Siyaset Adamı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* vol. 21, 354-355.
- Hanioğlu M. Ş. 2001, *Preperation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*. Oxford and New York.
- İbrahim T. 2000, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul.
- İbrahim T. 2013, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul.
- İsmail Kemal Bey 2009, *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*. Çev. S. Story, İstanbul.
- Koloğlu O. 2021, *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul.
- Kuran B. A. 2000, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul.
- Kutay C. 1964, *Prens Sabahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihad ve Terakki*. İstanbul.
- Mardin Ş. 2017, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul.
- Mardin Ş. 2018, *Türk Modernleşmesi*. İstanbul.
- Mezani R. 2003, *İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Mithat A. H. 2008, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım 1872-1946*. İstanbul.
- Muço E. 2012, *İbrahim Temo'nun Hayatı Faaliyeti ve Fikirleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Ortaylı İ. & Erdinç Ş. E. 2016, *İttihat ve Terakki; Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*. İstanbul.
- Prifti K. 1987, *Dervish Hima (1872-1928)*. Tiranë.
- Prifti K. 1996, *Doktor Ibrahim Temo, Jeta dhe vepra*. Prishtinë.
- Prifti K. 2003, "Kontributi i Shqiptarëve në Lëvizjen e Turqve të Rinj (1889-1908)". *Gjurmime Albanologjike Seria E shkencave Historike* 31/32, 2001-2002.
- Ramsaur E. 2011, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*. İstanbul.
- Reyhan C. 2008, "Jön Türk Hareketi, Jön Türk Devrim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çözümleme". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 45, 105-133.
- Sancaktar M. F. 2021, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876 -1923)*. İstanbul.
- Shaw J. S. & Shaw E. K. 2010, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çev. M. Harmanlı, İstanbul.
- Sönmez B. İ. 2007, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*. İstanbul.
- Tunaya Z. T. 1988, *Türkiye'de Siyasal Partiler*. C. I. İstanbul.
- Tütengil O. C. 1954. *Prens Sabahaddin*. İstanbul.
- Yiner A. 2006, *Müşir Recep Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Yiner A. 2017, *Müşir Recep Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*. İstanbul.

Arşiv Belgeleri**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

- Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri (DH. ŞFR), D. 404 G. 64.
Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri (DH. ŞFR), D. 405. G. 03.
Hariciye Nezâreti Sefaret Belgeleri (HR.SFR.1), D. 123 G. 50.
Hariciye Nezâreti Sefaret Belgeleri (HR.SFR.1), D. 127 G. 23 (23. 04. 1902).
Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR. SYS), D. 1806. G. 63. 87/2/7.
Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri (HR. SYS), D. 37. G. 27.
İrade Hususi (İ.HUS), D. 96. 161.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 15. G. 77.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 56 G. 2 (Hicri 15-08-1317).
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 56. G. 4.
Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), D. 87 G. 59.
Yıldız Esas Evrakı Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP), D. 15 G. 1453.
Yıldız Perakende Evrak Hariciye Nezareti Maruzan (Y.PRK.HR) D. 25. G. 2.
Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT), D. 12. G. 64;
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y..A...HUS), D. 400 G. 62.

Arnavutluk Merkez Devlet Arşivi (AQSH)

- Fondi. 12, Dosya 9. Fleta 8-9.
Fondi. 19, Dosya /4. Fleta129-132. (18 Nisan 1896).
Fondi. 19, Dosya 1.
Fondi. 19, Dosya 31.
Fondi. 19, Dosya 32.
Fondi. 19, Dosya 32/1.
Fondi. 19, Dosya 32/2. Fleta 202-203.
Fondi. 19, Dosya 32/3 (1906).
Fondi. 19, Dosya 40. Fleta 8-9.